

۹۹

صفحه

دانشکده معماری و شهرسازی
فصلنامه علمی معماری و شهرسازی
سال سی و دوم، شماره ۹۹، زمستان ۱۴۰۱
شماره 1683-870X

■ بازخوانی ارتباط متقابل معماری بومی و سرافاز
معماری ■ الهام خدادادی، محمدرضا رحیمزاده، مهدی
محمودی کامل‌آباد ■ میانجی‌ها و نامسکن‌های دلوزی
سوزه، معماری، و فضا از ساختارمندی تا ساختارشکنی
ایزنمن ■ مهتاب سلیمانی الموتی، حسین اردلانی ■
جستاری در رویکردها و فرایندهای اجرای شیوه،
طرح-ساخت در آموزش معماری ■ سید مجتبی ایبطحی،
علی علائی، حمید ندیمی ■ نگاهی نو به تحولات حیاط
در مسکن روستایی، مطالعه موردی: روستاهای دشت
مرکزی گرمسار ■ نیاز عظیمی، جواد دیواندری، حسین
مرادی‌نسب، حامد شیخ‌ظاهری ■ بررسی تأثیر ساختار
کالبدی بافت تاریخی بوشهر بر حضورپذیری ساکنان با
استفاده از تحلیل عاملی تأییدی ■ محمد امیر کاکلی‌زاده،
ندا ناصری، رحمن جان‌احمدی، احسان حیدرزاده ■
دوقلوی دیجیتال: گامی نوین به سمت هوشمندسازی شهر
در زمینه برنامه‌ریزی، طراحی، و مدیریت شهری؛ نمونه
موردی: محله نارمک شهر تهران ■ فرشاد شریعت‌پور،
مصطفی پهبزادفر ■ معمارباشی‌های دربار ناصری
■ ۱۲۶۴-۱۳۱۲ق) ■ حمیدرضا پیشواپی، زهرا اهری ■

نگاهی نو به تحولات حیاط در مسکن روستایی

مطالعه موردی: روستاهای دشت مرکزی گرمسار^۱

حامد شیخ طاهری^۵

مدرس دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه گرمسار

نیاز عظیمی^۲

جواد دیوانداری^۳

استادیار دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

حسین مرادی نسب^۴

استادیار دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان

کلیدواژگان: مسکن روستایی، حیاط، پایداری.

چکیده

بررسی وضعیت روستایی کشور نشان می‌دهد پایداری مسکن روستایی، که در راستای تداوم حیات زندگی روستاییان است، تحت تأثیر روندها و سیاست‌های دهه‌های اخیر در ابعاد مختلف، از جمله کالبد، اقتصاد، و جوه فرهنگی تغییرات گسترده‌ای کرده است و این نابسامانی منجر به تهدید حیات روستائینی و ناپایداری محیطی و انسانی شده است. در این پژوهش بخش مهمی از زندگی، حیاط، و سایر فضاهای باز مسکن روستایی مورد توجه است تا، با شناخت عوامل پایداری در مسکن روستایی، اهمیت نقش این فضا در ثبات و تداوم زندگی روستاییان بررسی و در دوره‌های مختلف مقایسه شود، بنابراین پس از شناخت و بررسی روستاهای مورد مطالعه در شهرستان گرمسار و جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده میدانی و اطلاعات دریافتی از پرسش‌نامه‌ها، به توصیف و تجزیه و تحلیل یافته‌ها پرداخته شده و به روش تحلیل عاملی و واریانس یک‌طرفه داده‌ها آنالیز گردیده است، نتایج نشان می‌دهد که از میان ۹ عامل شناسایی شده ۶ عامل اساسی و تأثیرگذار بر حیاط مسکن روستایی مورد توجه ساکنان است. عامل معیشتی و تولیدی حیاط، عامل کالبدی حیاط از منظر میزان مساحت

و درصد فضای ساخته‌نشده، عامل سازگاری اجتماعی و کارکرد حیاط در تعاملات میان ساکنان و همسایگان، و عامل پایداری و سازگاری محیطی در مسکن روستایی بیشترین اثربخشی را در خانه‌های سنتی و بازسازی شده دارند. در مقابل، عامل زیستی و سکونتی حیاط‌ها از نظر کارکردهای ثابت زیستی و تأمین نیازهای بنیادی ساکنان و عامل خدماتی-آسایشی در راستای تأمین نوررسانی فضاهای سکونتی و محل پارک اتومبیل و ... در خانه‌های معاصر بیشترین اثربخشی را نسبت به سایر خانه‌ها داشته است.

مقدمه

واحدهای سکونتی در روستا، با توجه به نوع معیشت ساکنان، سطح اقتصاد، و سابقه زیستی نشئت گرفته از آداب و سنن و فرهنگ آنها، به گونه‌های متنوع طراحی شده‌اند، به طوری که هر یک از ساکنان متناسب با نیازهای خانواده، اندازه و ابعاد فضاهای سکونت و بخش‌های دیگر را معین می‌کند. بدین ترتیب سازمان

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول است با عنوان تبیین نقش فضای باز در طراحی مسکن روستایی پایدار؛ مطالعه موردی: روستاهای دشت مرکزی گرمسار که با راهنمایی نگارندگان دوم و سوم و مشاوره نگارنده چهارم در حال مطالعات و انجام است.

۲. دانشجوی دکتری معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان

n.azimi@stu.semnaniau.ac.ir

۳. نویسنده مسئول
j.divandari@kashanu.ac.ir
4. H.moradinasab@semnan.
iau.ac.ir
5. hsheikhtaheri@fmgarmsar.
ac.ir

پرسش‌های تحقیق

۱. چه عواملی در بخش فضای باز مسکن روستایی تأثیر می‌گذارند؟
۲. تغییر و تحول حیات در مسکن روستایی سنتی و معاصر چگونه است؟

فضایی یک خانه روستایی متناسب با عوامل مختلف ذکر شده ممکن است به درجات مختلفی ساده یا پیچیده باشد. با گذشت زمان و گسترش ارتباطات و همچنین تحولات اجتماعی و اقتصادی، شیوه‌های ساخت‌وساز و الگوهای متفاوت (عمدتاً شهرگونه) جانشین گونه‌های خانه سنتی روستایی شده است. فضا بندی خانه‌های روستایی دگرگونی‌هایی یافته که با تحول کارکردی خانه‌ها، از یک سو، و دگرگونی معیشتی خانوارهای روستایی، از دیگر سو، همراه بوده است.^۶ در طول دوره اجرای برنامه دوم توسعه، طرح‌های مختلفی برای نواحی روستایی از سوی جهاد سازندگی و بنیاد مسکن تهیه شد، از آن جمله طرح سامان‌دهی فضاهای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی است که بخشی از آن به تغییر الگوی سکونت برای مسکن روستایی اختصاص دارد. تغییرات به‌وجود آمده در مسکن روستایی جدید، تعادل اقتصادی و حیات روستاییان را بر هم می‌زند. در برخی سکونتگاه‌های جدید فضای کافی برای نگهداری ابزارآلات کشاورزی و دامداری وجود ندارد و الگوهای دسترسی جدید و فقدان فضای کافی برای انجام فعالیت‌های معیشتی در خانه نیز بخشی از مشکلات است. بدین ترتیب خانه‌های ساخته شده در سکونتگاه‌های جدید بخصوص برای آن دسته از خانواده‌هایی که عمده فعالیت آنها کشاورزی و دامداری است، مناسب و کافی نیست.^۷ بنابراین تغییر و تحولات اجتماعی و فرهنگی چند دهه اخیر و به تبع آن ترویج الگوهای جدید، نادیده گرفتن بستر طرح و تناسب نداشتن آن با زندگی روستایی، و حاکمیت استانداردهای شهری و تعمیم آن به همه نقاط کشور از مهم‌ترین معضلاتی است که ناسازگاری و ناپایداری مسکن روستایی را به دنبال خواهد داشت.^۸

۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

بر اساس نتایج مطالعات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از نمونه‌گیری ویژگی‌های مسکن روستایی در سال ۱۳۹۷، در خصوص معیشت جامعه روستایی مشخص شده است که از کل واحدهای مسکونی، ۳۳٪ دارای فضاهای معیشتی هستند و از طرف دیگر، سهم واحدهای مسکونی روستایی که دارای فضای باز برای نگهداری حیوانات هستند، برابر با ۲۱٪ است. این موضوع نشان‌دهنده اهمیت حضور فضای باز در الگوی سکونتی روستا است. یکی از تغییرات ایجاد شده در ساختار خانه روستایی معاصر به بخش فضای باز و کارکرد حیات اختصاص

۶ نک: اکبر زرگر و توحید حاتمی خانقاهی، «وجه مؤثر بر طراحی مسکن روستایی».

۷ نک: جواد دیواندری، بررسی قابلیت‌های کاربرد فناوری بومی در مسکن روستایی.

۸ نک: A.K. Jha, Safer Homes, Stronger Communities.

۹ نک: محسن سرتیپی‌پور، «رویکرد محلی‌گرایی در معماری روستاهای ایران».

معماری خانه روستایی است که فدای منافع اقتصادی و موجب بی‌توجهی به ماهیت روستا می‌شود.^{۱۳} به این منظور، در پژوهش حاضر با شناسایی مسکن روستایی در منطقه گرمسار و توجه به اهمیت فضای باز در مسکن روستایی معاصر و حفظ تداوم زندگی روستایی به پاسخ‌گویی سؤالات ذیل پرداخته می‌شود:

۱. چه عواملی در بخش فضای باز مسکن روستایی تأثیر می‌گذارند؟
۲. تغییر و تحول حیاط در مسکن روستایی سنتی و معاصر چگونه است؟

۲. شیوه پژوهش

تحقیق حاضر از نظر نوع کاربردی و از لحاظ جمع‌آوری داده‌ها، ترکیبی از روش اسنادی و پیمایشی است. روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در آن به طریق مشاهده و پرسش‌نامه و تحلیل اطلاعات به دو صورت کمی و کیفی است. همچنین برای ارزیابی میزان پایایی از پرسش‌نامه تحت آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. حجم نمونه تحقیق، با توجه به آشنایی پژوهشگران به منطقه گرمسار و شناخت کافی بر روستاهای هم‌جوار آن، تعداد ۱۰۳ خانه روستایی است که محققان از میان ۱۰ روستا به نسبت تعداد خانوار هر روستا برگزیده‌اند. انتخاب روستاها، با توجه به محدودیت‌های پژوهش، بدین صورت است که روستاهای منتخب دارای دهیاری و جمعیت بیش از ۷۰ خانوار باشند. همچنین سکونت دائمی خانوارهای روستا و حضور خانه‌های نوساز روستایی برای بررسی و مقایسه وضعیت حیاط در آنها از دیگر محدودیت‌ها در گزینش جامعه آماری پژوهش است. بدین ترتیب از میان ۶۹ روستای دارای سکنه، ۱۰ روستای قاطول، ریکان رشمه، کوشک‌بالا، حاجی‌آباد،

دارد. حیاط، بخشی از فضای باز در خانه روستایی، که فضایی اشتراکی و تأمین‌بخش عملکردهای زیستی و معیشتی است، نه تنها ارتباط‌دهنده همه فضاها با یکدیگر است، بلکه دربرگیرنده فعالیت‌های جمعی انسان‌های ساکن و حتی دام‌ها در یک واحد مسکونی روستایی به‌شمار می‌رود.^{۱۴} حیاط در مسکن روستایی امروز به فضای ارتباطی و محل پارک وسایل نقلیه تبدیل شده است. مکان سرویس بهداشتی و حمام از دورترین جا نسبت به ساختمان مسکونی به نزدیک‌ترین محل تغییر کرده، مطبخ و فضای شستشو به داخل ساختمان منتقل شده است. طولی‌ها خالی از دام شده است؛ چراکه هم فراورده‌های دامی در دسترس است و هم در فرهنگ جدید هم‌جواری محل زندگی انسان و حیوان قابل‌قبول نیست. درنهایت به کوچک شدن بخش فضای باز و در ادامه کم شدن مساحت فضای سکونت روستاییان منجر شده است. این نابسامانی‌ها و خللی که در طراحی فضای باز مسکن روستایی جدید ایجاد شده است، سبب تضعیف نقش حیاط و معیشت روستاییان، برهم‌زدگی نظام زندگی آنها، کم‌رنگ شدن فرهنگ کار و تولید در روستا، و در نتیجه ناپایداری زندگی روستایی در بسیاری از مناطق گردیده است؛ چراکه هدف از پایداری ماندگاری و تداوم است و مسکن برای مفید شدن درحقیقت باید درمقابل شرایط مختلف بتواند کارایی خود را از دست ندهد. پس پایداری تنها مربوط به مسائل فیزیکی نمی‌شود، بلکه دامنه گسترده‌تری از آن یعنی ملاحظات اجتماعی، زیباشناسانه، و اقتصادی را در بر می‌گیرد.^{۱۵} چنانچه مسکن روستایی منطقه دشت گرمسار، پس از اصلاحات ارضی در دهه ۱۳۴۰ خورشیدی را نسبت به گذشته نه‌چندان دور این منطقه مقایسه کنیم، تحولات اساسی از جمله ناپایداری زیستی، دگرگونی کالبدی سکونتگاه‌ها، افت کیفی زندگی در سال‌های اخیر، و نداشتن تمایز قابل‌توجه آن با نوع معماری و زندگی در شهرها را شاهد خواهیم بود که به نظر می‌رسد مسئله اصلی از بین رفتن برخی مفاهیم مستتر در

۱۰. نک: امیرحسین گرکانی و حسن خدابخش، راهنمای طراحی فضاهای معیشتی در مسکن روستایی.

۱۱. نک: محمد تقی‌زاده، «توسعه پایدار شهر و مسکن».

۱۲. نک: حامد شیخ‌طاهری و همکاران، «طراحی و شکل‌گیری خانه روستایی به روایت معماران قدیمی؛ مطالعه موردی: روستاهای شهرستان گرمسار».

13. ANOVA

۱۴. نک: سرتیبی‌پور، «بررسی تحلیلی مسکن روستایی در ایران».
۱۵. نک: زرگر و حاتمی خانقاهی، همان.
۱۶. نک: عباس سعیدی و منیژه احمدی، «شهرگی و دگردیسی ساختاری- کارکردی خانه‌های روستایی، مطالعه موردی: روستاهای پیرامون زنجان».
۱۷. نک: عباس سعیدی و بهرام ایمانی، «نقش عوامل و نیروهای درونی و بیرونی در روند دگردیسی کالبدی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اردبیل».
۱۸. نک: مهدی پورطاهری و همکاران، «تحلیل فضایی الگوی مسکن پایدار روستایی؛ مطالعه موردی: روستاهای استان مازندران».
۱۹. نک: سعیدی محمدی و همکارانش، «سنجش عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در منطقه کوهستانی و پایکوهی زاگرس؛ مطالعه موردی: روستاهای شهرستان های مریوان و سروآباد».
۲۰. نک: احمد رومیانی و همکاران، «تحلیل ساختاری- کارکردی مسکن روستایی با رویکرد توسعه پایدار؛ مطالعه موردی: دهستان رومشگان شرقی، شهرستان کوهدشت».
۲۱. نک: ایموس راپاپورت، انسان‌شناسی مسکن.
۲۲. نک: فرهاد احمدی، «شهر، خانه- حیات مرکزی (شهر- خانه پایدار شهر، شهر- خانه آینی)»؛ حسن ذوالفقارزاده، «اصول و مبانی حیات در فرهنگ معماری ایرانی».

هشت‌آباد، داورآباد، فند، شه‌سفید، حسین‌آباد کردها جامعه آماری پژوهش را تشکیل دادند. از آزمون تحلیل عامل به‌منظور ارزیابی و سنجش و شناسایی عوامل مؤثر در تبیین حیات روستایی استفاده شده است. سپس به روش تحلیل واریانس دوعاملی^{۱۳} به بررسی تأثیر عوامل شناسایی‌شده، با عنوان متغیرهای مستقل، بر خانه‌های روستایی مورد نمونه، با عنوان متغیر وابسته، پرداخته شده است.

۳. پیشینه پژوهش

تحقیقات زیادی در مورد موضوع مسکن روستایی و وجوه مؤثر بر آن در ایران انجام نشده است. سرتیبی‌پور در مقاله‌ای در بررسی تحلیلی مسکن روستایی ایران به مضامین و مشکلات موجود در مسکن روستایی و نیازهای آنها در استان‌های مختلف ایران پرداخته و رویکردهایی را برای تأمین مسکن روستایی مناسب بیان کرده است.^{۱۴} زرگر و حاتمی خانقاهی در پژوهشی با نگاهی جامع به مسکن روستایی، وجوه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیط‌زیستی، و کالبدی را عوامل مؤثر در طراحی مسکن روستایی بیان کرده‌اند.^{۱۵} سعیدی و احمدی در پژوهشی به افزایش روند شهرزدگی و تحول در فعالیت‌ها و مناسبات اجتماعی- اقتصادی و به‌دنبال آن دگردیسی بافت عمومی و دگرگونی شکل مساکن روستایی، در کنار شکل‌گیری فضاهای جدید با کارکرد شهری اشاره دارند.^{۱۶} سعیدی و ایمانی در پژوهشی دیگر، به این نتیجه رسیده‌اند که عوامل و نیروهای درونی (ویژگی‌های محیطی- اکولوژیک و شرایط اجتماعی- اقتصادی) و بیرونی (نواوری، تحولات و تکنولوژی، ضوابط و قوانین حاکم بر روستاها) هریک در بستر زمان به شکلی در روند تحولات سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهرها تأثیر گذاشته است.^{۱۷} پورطاهری و همکارانش طی پژوهشی درباره تحلیل فضایی الگوی مسکن پایدار روستایی با مطالعه موردی در روستاهای استان مازندران بدین نتیجه

رسیدند که گرچه ویژگی‌های مسکن روستایی برحسب شرایط محلی و منطقه‌ای متفاوت است، اما مناسبات فضایی حاکم بر آن دارای قاعده‌مندی و اصول یکسان است و می‌تواند حاکی از ثبات و پایداری مسکن باشد. بنابراین مؤلفه‌هایی چون تداوم، کارایی، سازگاری، پویایی، مطلوبیت بصری، استحکام، و یکپارچگی را شاخصه‌های مبنایی در تحلیل پایداری دانسته‌اند.^{۱۸} محمدی و همکارانش در پژوهشی در روستاهای منطقه کوهستانی زاگرس در شهرستان‌های مریوان و سروآباد معتقد گشتند که بسیاری از روستاها هنوز با معیارهای توسعه پایدار روستایی فاصله زیادی دارند و برای رسیدن به پایداری، نقش سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در جهت رفع مشکلات و تنگناهای محیطی، اقتصادی، و کالبدی و تقویت ابعاد فرهنگی و سیاسی در سطح منطقه‌ای و کشوری بسیار حیاتی و کارساز است.^{۱۹} رومیانی و همکاران در مقاله خود ۱۰ عامل امنیت و سلامت مسکن، مؤلفه‌های اقتصادی، دسترسی به امکانات و خدمات، رفاه و کیفیت زندگی، دوام مصالح در مسکن، رضایت از معماری، توسعه زیرساخت‌ها، و همسازی با منابع طبیعی را در پایداری مسکن روستایی تأثیرگذار می‌دانند.^{۲۰} مطالعاتی در ارتباط با نقش فضاهای باز و حیات نیز انجام شده است. پژوهشگرانی مانند راپاپورت به بررسی تأثیر عوامل فرهنگی بر شکل‌گیری فضای حیات در خانه پرداخته‌اند.^{۲۱} احمدی و ذوالفقارزاده در پژوهش‌هایشان به اهمیت نقش حیات و عوامل مؤثر بر آن اشاراتی داشته‌اند.^{۲۲} همچنین سلیمانی و همکارانش در مقاله‌شان چهار مؤلفه عملکردی، تجربی- زیباشناختی، اجتماعی، و زیست‌محیطی را عوامل اصلی در ارتقای کیفیت فضای بازشناسایی کرده‌اند.^{۲۳}

با توجه به اینکه پژوهش‌های بسیاری در زمینه فضاهای باز در مسکن روستایی صورت نگرفته است، در پژوهش حاضر پس از بررسی و شناخت حیات، به‌منزله بخش مهمی از محل زندگی روستاییان، به شناسایی عوامل مؤثر در فضای باز مسکن

صیانت، و مانند آن ذکر کرده‌اند.^{۲۸} حیاط در لغتنامه دهخدا به معنی محوطه و هر جای دیوار بست و سرای و خانه آمده است. واژه‌های دیگر مثل ساحت، صحن، میان‌سرا، صحن‌سرای نیز به همین معنی هستند. فضایی وسیع و بی‌سقف که اتاق‌ها بر طرفی یا چند طرف آن بنا شده است.^{۲۹}

تصور عام از حیاط، به‌منزله فضایی بدون سقف، دو ویژگی کلی باز بودن حیاط به سوی طبیعت و خالی بودن نسبی آن از حجم ساختمان را پیش روی می‌نهد و می‌توان ماهیت اصلی این فضا و مشخصه برتر و متمایزکننده آن از سایر فضاها را از منظر این دو ویژگی کلی بررسی کرد. باز بودن حیاط امکان حضور منظومه‌ای کامل از طبیعت را درون آن ایجاد می‌کند و خالی بودن حیاط در تناظر با نساختن و سکوت هنرمند در میان ساخته‌هاست. با بازنگری در معنای معماری، مفهوم حیاط از بطن وجود معماری متولد می‌شود و نطفه وجودی حیاط در کشاکش ساختن و نساختن و پیوند معماری با معماری آفرینش شکل می‌گیرد.^{۳۰} به اعتقاد راپاپورت مردم پیش از آنکه به‌صورتی خودآگاه در مورد یک محیط صحبت کنند یا آن را

مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهند، به‌صورتی ناخودآگاه نسبت به آن حس می‌یابند و تصویر کاملی از آن محیط و ویژگی‌هایش در ذهن آنها شکل می‌بندد. به این دلیل احساس می‌کنند که برخی نواحی شهری یا برخی اشکال خانه‌ها را دوست دارند و یا ندارند که این امر متأثر از کمرنگ شدن مفاهیم پایه در ساخت‌وسازهای جدید مانند تبدیل فرم ارگانیک واحدهای مسکونی به فرم‌های کاملاً هندسی، حذف فضاهای نیمه‌باز و بینابین در واحدها، حذف کارکرد حیاط و تبدیل آن به پارکینگ، حذف فضاهای خدماتی در واحد، تفکیک کامل فضاهای زیستی بر اساس کارکرد، حذف سلسله‌مراتب ورودی، کمرنگ شدن مسائل قدیمی و سنتی، نادیده گرفتن مسائل مربوط به حریمیت در فضاها، استفاده از مصالح روز بدون توجه به بافت پیرامون، طراحی نماهای همسان با خانه‌های شهری، بی‌توجهی

روستایی و سیر تحول آن در منطقه مورد نظر پرداخته می‌شود.

۴. چارچوب نظری پژوهش

حیاط جزء ناگسستگی از معماری ایران به‌شمار می‌رود و بسته به شرایط فرهنگی، اقلیمی، سنتی، و مذهبی در انواع گوناگون معماری کاربرد دارد. در مسکن روستایی حیاط جزء جدایی‌ناپذیر خانه است و بخش اعظمی از مساحت هر خانه به حیاط و فضای باز اختصاص دارد. بافت‌های سنتی متشکل از فضاهای بازی هستند که بدنه‌های ساختمانی در شکل دادن به آنها نقش اصلی را دارند. نوربرت شوئنوتر آن را اصول خلق فضاهای باز توسط بدنه‌های ساختمانی می‌گوید و اظهار می‌دارد که این اصول تعاریف مناسب فضایی برای فضاهای باز ایجاد می‌کند. همچنین با استفاده از این اصول می‌توان حریم سلسله‌مراتب و مقیاس‌های فضایی مناسبی برای فضاهای باز به‌وجود آورد.^{۳۱} به نظر هارولد دیلمن طراحی فضاهای باز توسط بدنه‌های ساختمانی ترکیبی درهم‌تنیده و جدایی‌ناپذیر به‌وجود می‌آورد، که به‌طور عمده و آگاهانه می‌تواند یک فضا را مشخص و محدود و یا آن را با فضای دیگری ادغام کند. فضاها و روابط اجتماعی جامعه در این شرایط معنی‌دار خواهد بود.^{۳۲}

حیاط اصلی‌ترین فضا در خانه‌های اولیه به‌حساب می‌آمد که، به‌منظور تأمین امنیت و ایجاد حریم خصوصی و خلوت، در مرکز خانه واقع شد.^{۳۳} قدمت حیاط و بناهای حیاط‌دار در ایران به ۸۰۰۰ سال می‌رسد. ابتدایی‌ترین روش محصور کردن یک سرپناه در داخل یک حصار را می‌توان در حصارهای سنگی دالمن‌هایی در آذربایجان مشاهده کرد. این حصارها هرچند ارتفاع زیادی ندارند، ولی نشانه‌ای از تفکر در مشخص کردن حدود مالکیت از طرف سازنده آن است.^{۳۴}

حیاط در فرهنگ لغت از ریشه حوط به‌دست آمده که مصادر آن عبارتند از محیط، محاط، محوطه، حیطة، احاطه و حیاط که معنی آنها را فراگرفتن، دربرگرفتن، حفظ، مراقبت،

۲۳. نک: ندا سلیمانی و همکارانش، «ارزیابی عوامل مؤثر بر کیفیت فضای باز جمعی در سکونتگاه‌های روستایی؛ مطالعه موردی: روستای عباس‌آباد شهرستان شاهرود».

۲۴. نک: نوربرت شوئنوتر، مسکن، حومه و شهر.

۲۵. نک: فرح حبیب، تحلیل شکل شهر، معنا و معیار.

۲۶. شهرام پوردیهیمی، «فضاهای باز در مجموعه‌های مسکونی»، ص ۳۸.

۲۷. نک: غلامحسین معماریان، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی (گونه‌شناسی درون‌گرا).

۲۸. المنجد، ذیل «حوط».

۲۹. دهخدا، ذیل «حیاط».

۳۰. احمدی، همان، ص ۱۱۲.

۳۱. حامد بیستی، «ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت‌وساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی»، ص ۱۲۰.

۳۲. نک: جان لنگ، آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط).

جدول ۱. ابعاد پایداری مسکن، تدوین: نگارندگان.

به اندازه فضاها، و نیز بی‌توجهی به دید و منظر است.^{۳۱} بنابراین تحولات نشست‌گرفته از تغییرات فرهنگی و گسترش رسانه‌ها و سایر عوامل تأثیرگذار بر زندگی روستائینان هرچند منجر به تغییر ذائقه روستاییان و تمایل آنها در روی آوردن به الگوهای جدید شده است، اما تداوم مسکن و پایداری روستاها را متزلزل کرده است.

به اعتقاد جان لنگ، در شکل‌گیری مسکن روستایی دو عامل انسان و محیط یعنی روابط انسان با انسان و انسان با محیط نقش اساسی دارند.^{۳۲} وجوه اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی مربوط به روابط انسانی و وجه اکولوژیکی به رابطه میان انسان و محیط اشرف دارند و به گونه‌ای غیرمستقیم بر کالبد مسکن تأثیر می‌گذارند. وجوه کالبدی نیز به‌تهایی گاهی

در شکل‌گیری، ابعاد، و تناسبات، و سایر ویژگی‌های مسکن روستایی تأثیر می‌گذارد، از آن جمله می‌توان به توان سازه‌ای، ویژگی‌های مصالح، و ... اشاره کرد.^{۳۳} چنانچه این وجوه را معیارهای پایداری مسکن روستایی در نظر بگیریم، مؤلفه‌های تأثیرگذار هریک را می‌توان به شرح «جدول ۱» شناسایی کرد. با توجه به تمرکزی که در این پژوهش بر تداوم زندگی روستایی، با تأکید بر بخش فضاها باز مسکن روستایی، کرده‌ایم، به شناسایی عوامل تأثیرپذیر از وجوه پایداری مسکن روستایی می‌پردازیم.

حضور و محل قرارگیری فضاها بی چون سرویس بهداشتی، طولیه، انبار، و ... ارتباط و سازمان فضایی میان فضاها زیستی و معیشتی، ارتباط میان فضاها داخل و خارج (مفصل ارتباطی)، نور، تهویه، شکل و اندازه فضاها، نسبت فضایی (سطح اشغال فضا)، جهت‌یابی مناسب و محل استقرار بنا (شمال، جنوب و حیاط مرکزی، و ...)، و ارتباط فضای باز با معبر و همسایگان از جمله عوامل کالبدی مؤثر بر شکل‌گیری فضاها باز محسوب می‌شوند.

وجوه اقتصادی با عواملی از جمله شغل و نوع معیشت و توان مالی خانواده و تأثیر آن بر وسعت زمین، مساحت فضاها باز و شکل‌گیری برخی فضاها مرتبط با معیشت و شغل خانوار در بخش حیاط ارتباط مستقیم دارد. بنابراین بر ساختار خانواده و تعداد نفرات (نیروی کار) ساکنان نیز تأثیرگذار خواهد بود، بدین ترتیب که ترکیب اعضای خانواده و لزوم حضور خانواده‌های جوان در کنار والدین برای فعالیت کشاورزی تابع شغل و مقدار زمین‌های زراعی متعلق به خانواده است. بنابراین تعدد حضور حیاط و سایر فضاها باز و نیمه‌باز، شکل، ابعاد، و کارکرد حیاط همگی از وجوه اقتصادی تأثیر می‌پذیرند.^{۳۴} همچنین مصالح به‌کاررفته در مسکن روستایی و انطباق آنها با شرایط اقلیمی تحت تأثیر شرایط اقتصادی ساکنان روستا هستند. برقراری امنیت و میزان محصوریت فضا، تعیین حریم

شاخص	مؤلفه
اکولوژیکی	جهت‌یابی مناسب بنا (پایداری مسکن در شرایط اقلیمی)
	توجه به بستر و شرایط آن (همساز با منابع طبیعی)
	طراحی کارا و منطقی بر اساس منابع موجود
اقتصادی	استفاده از مصالح قابل‌بازیافت و کاهش مصرف منابع طبیعی (طراحی به‌منظور عدم آسیب‌پذیری بر منابع تجدیدناپذیر و حفاظت از محیط زیست)
	استفاده از مصالح بوم‌آورد برای کاهش هزینه
	طراحی همساز با اقلیم برای تأمین سرمایه‌های گرمایش فضا
	افزایش دوام و عمر مفید ساختمان
اجتماعی	صرفه‌جویی در مصرف انرژی و مصالح
	تأمین ثبات و همبستگی میان ساکنان (امنیت و رشد)
	افزایش آسایش و رضایت از بنا (پایداری اجتماعی)
فرهنگی	طراحی مسکن سازگار و هماهنگ با سطح انتظارات روستاییان
	بهبود زیبایی‌شناسی مسکن
کالبدی	توجه به الگوهای ساخت بومی برای تداوم و حفظ هویت
	سطح زیربنای واحدهای مسکونی (پاسخ‌گو بودن)
	نسبت سطح اشغال فضاها باز و بسته (متناسب با نیاز زیستی و معیشتی)
	سازمان فضایی میان کاربری‌ها و انطباق طرح مسکن با نیازها

معیارهای پایداری مسکن

بسته مسکن روستایی و اثرات مثبت حضور باغ و باغچه، و تعدیل و تلطیف دما نیز عوامل دیگری در پایداری محیطی مسکن روستایی به‌شمار می‌روند.

در ادامه با شناسایی این عوامل که مبین وجوه مختلف حیاط در بخش فضای باز مسکن روستایی هستند، برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های حیاط در سه نمونه مسکن سنتی، بازسازی‌شده، و معاصر بررسی می‌شود:

شماره ۱. خانه سنتی آقای کرم‌الدین واقع در روستای حاجی‌آباد (ت ۱): در این خانه ارتباط فضایی بخش‌های سکونت با حیاط مد نظر است که شامل آشپزخانه، سرویس بهداشتی، اتاق‌ها، و دسترسی به بام است. ارتباط بصری بخش سکونت با فضای باغ با کارایی بخش معیشتی خانواده چشم‌انداز خوبی را ایجاد کرده است. همچنین فضای کافی برای توسعه بخش سکونت و ابعاد مناسب به‌منظور تجمع و استراحت ساکنان از عوامل کالبدی و کارکردی این حیاط هستند.

و اشرافیت به فضای زندگی روستاییان، جایگاه اجتماعی افراد و ارتباط آن با تعدد حیاط (اندورنی، بیرونی)، تغییر الگوی زندگی از گسترده به هسته‌ای، و تبدیل دانه‌های درشت خانه در بافت روستایی به دانه‌های ریزتر و در نتیجه ریزتر شدن حیاط‌ها در کارایی آن مؤثر بوده است. همچنین مذهب و تأثیر آن بر جهت قرارگیری خانه، کاربرد اشکال و فرم‌های مذهبی در معماری فضاهای باز حیاط و عناصر آن، حفاظت از حریم خصوصی خانه و سلسله‌مراتب حضور در حیاط، توجه به ارزش‌های تاریخی، برخی رفتارهای قراردادی مؤثر در فرم و ابعاد حیاط، ایوان، و... از ریشه‌های فرهنگی و مذهبی در مناطق مختلف نشئت می‌گیرند. از دیدگاه زیست‌محیطی نیز نقش حیاط در هماهنگی میان طراحی مسکن با محیط اطراف و ایجاد کمترین تغییرات در محیط طبیعی مؤثر است. همچنین شرایط اقلیمی (دما، رطوبت، بارش، تابش، نور، شکل زمین، و...) جزئیات اجرایی تعیین‌کننده نحوه شکل‌گیری، فرم، تناسبات فضاهای باز و

۳۳. نک: زرگر و حاتمی خانقاهی، همان.

۳۴. نک: همان.

ت ۱ (بالا). پلان و تصاویری از فضای حیاط در مسکن روستایی سنتی، عکس‌ها: نیاز عظیمی، نقشه و تدوین: نگارندگان.

ت ۲ (پایین). پلان و تصاویری از فضای حیاط در مسکن روستایی بازسازی‌شده، عکس‌ها: نیاز عظیمی، نقشه و تدوین: نگارندگان.

شماره ۲. خانه بازسازی شده آقای اندرزگو واقع در روستای شهسفيد (ت ۲): در حیاط این خانه، علاوه بر ارتباط فضایی میان بخش‌های معیشتی شامل حیاط دامی و باغ با حیاط، امکان دسترسی مجزا به حیاط دامی و انبار محصولات کشاورزی از معبر عمومی نیز وجود دارد. همچنین محل مناسب به‌منظور تجمع و برقراری تعامل میان ساکنان و همسایگان از دیگر عوامل کارکردی حیاط است.

شماره ۳. خانه معاصر آقای امیری واقع در روستای حسین‌آباد (ت ۳): بخش‌های معیشتی در مسکن روستایی معاصر عمدتاً به‌دلیل مساحت کم زمین و فضای ناکافی حیاط نادیده گرفته می‌شود و اغلب کارکرد زیستی معیشتی جای خود را به کارکردهای زیستی می‌دهد که یکی از دلایل آن حاکمیت ضوابط و مقررات شهری است. ارتباط فضایی بخش‌های سکونتی نیز با فضای حیاط به حداقل می‌رسد و با در نظر گرفتن فضایی برای وسایل نقلیه، امکان تجمع و ارتباط با همسایگان، برگزاری مراسم و بسیاری عملکردهای دیگر حیاط در این مسکن از بین می‌رود.

در پژوهش حاضر پس از دسته‌بندی ویژگی‌های حیاط و شناسایی وجوه اصلی آنها با عنوان متغیرهای مستقل و سه گروه خانه‌های روستایی سنتی، بازسازی‌شده، و معاصر با عنوان متغیر وابسته به تحلیل هر یک در بخش یافته‌های پژوهش پرداخته می‌شود.

۵. معرفی منطقه مورد پژوهش

گرمسار یکی از ۸ شهرستان تابع استان سمنان در غرب استان و در فاصله حدود ۱۰۰ کیلومتری شرق تهران در کنار جاده تهران-سمنان، در ارتفاع متوسط ۸۵۰ متر از سطح دریا و دارای سه بخش ایوانکی، مرکزی، و آرادان است. به‌دلیل هم‌جواری با کویر مرکزی ایران، همچنین دامنه‌های جنوبی البرز، تنوع آب‌وهوایی آن زیاد است و با کاهش ارتفاع از شمال به سمت جنوب شهرستان، میزان دما افزایش و بارش‌ها کاهش می‌یابد.^{۳۵}

مطابق سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، شهرستان گرمسار و آرادان در مجموع حدود ۸۸ هزار نفر جمعیت دارد که ۷۷٪ آن (۶۸۴۴۷ نفر) در نقاط شهری و ۲۳٪ دیگر (۲۰۰۳۴ نفر) ساکن زیستگاه‌های روستایی هستند. از مجموع ۳۴۶ آبادی شهرستان گرمسار و آرادان تعداد ۲۶۳ آبادی خالی از سکنه و ۸۳ آبادی دارای سکنه هستند. در طی سال‌های بین ۹۰ تا ۹۵، حدود ۶۰ آبادی خالی از سکنه شده که حاکی از نامناسب بودن شرایط زیست پایدار روستاییان است.

با در نظر گرفتن ویژگی‌های مشترک اقلیمی (گرم و خشک) و معماری و روش‌های ساخت‌وساز در دشت مرکزی گرمسار، محدوده‌ای شامل روستاهای واقع در نواحی جنوبی شهرستان و در حاشیه دشت و در حد فاصل شهر گرمسار و آرادان نمونه موردی پژوهش در نظر گرفته شده است و روستاهای واقع در

۳۵. نک: شیخ‌طاهری، طراحی خانه روستایی.

ت ۳. پلان و تصاویری از فضای حیاط در مسکن روستایی معاصر، عکس‌ها: نیاز عظیمی، نقشه و تدوین: نگارندگان

بسیاری دارند. همچنین عامل دیگر گزینش بر اساس تعداد خانوار در حال سکونت در روستا است. بر این اساس، روستاهای بالای ۷۰ خانوار که دارای دهیاری و فاکتورهای معیشتی یکسانی هستند، در این پژوهش مورد توجه قرار گرفتند. بنابراین روستاهای مورد مطالعه به ۱۰ روستای قاطول، ریکان، رشمه، کوشک بالا، حاجی آباد، هشت آباد، داورآباد، فند، شه سفید، و حسین آباد کردها تحدید شده است.

از میان روستاهای یادشده، خانه‌های دارای سکنه در هر روستا به روش خوشه‌ای به سه گروه مشخص سنتی، بازسازی شده، و معاصر طبقه‌بندی شده‌اند. از میان ۲۰۵۳ واحد

محدوده ایوانکی و مناطق کوهپایه‌ای و کوهستانی شهرستان گرمسار مورد مطالعه نیستند. تشابه اقلیمی در منطقه یادشده مهم‌ترین دلیل انتخاب آن برای بررسی‌های میدانی است. زیرا اصولاً سرپناه فضایی کالبدی است که انسان برای حفاظت خود در برابر شرایط آب‌وهوایی به ساخت آن روی می‌آورد؛ به همین سبب شرایط اقلیمی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل کلی آن دارد.^{۳۶}

روستاهای مورد مطالعه از شهرستان گرمسار به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که از نظر ویژگی‌های اقلیمی، اشتغال، فرهنگی، شیوه معماری، سبک معیشت، و زیست ساکنان اشتراکات

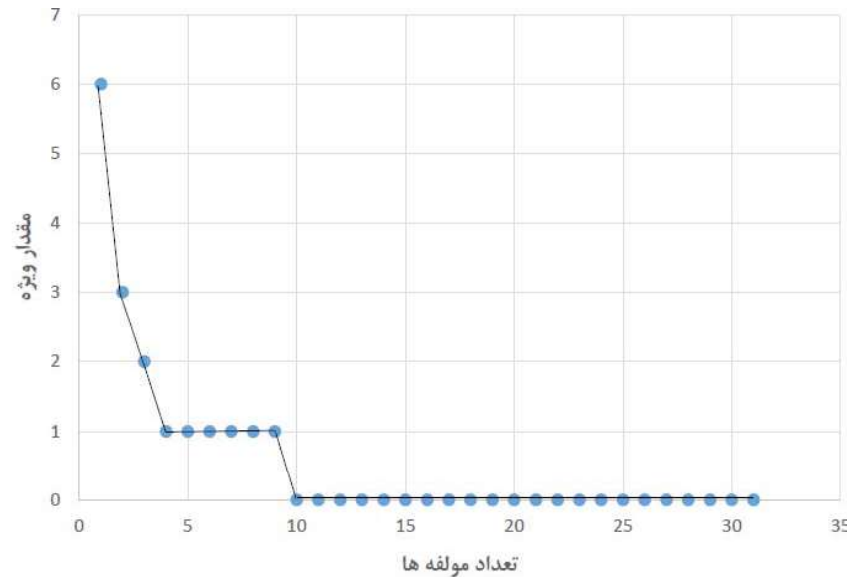
ویژگی‌های حیاط	مسکن معاصر		ویژگی‌های حیاط	زیست مسکن	ویژگی‌های حیاط	مسکن معاصر	
	دارد %	ندارد %					دارد %
عملکردی	تراس و سایر فضاهای نیمه‌باز در حیاط	۹۰	۱۰	زیست مسکن	تراس و سایر فضاهای نیمه‌باز در حیاط	۹۰	
	فضایی برای دسته‌بندی و خشک کردن محصولات باغ و ...	۸	۹۲		فضایی برای دسته‌بندی و خشک کردن محصولات باغ و ...	۸	۹۲
	فضایی برای فعالیت‌های تولیدی (قالی‌بافی، صنایع دستی)	۲	۹۸		فضایی برای فعالیت‌های تولیدی (قالی‌بافی، صنایع دستی)	۲	۹۸
	فضایی برای پارک ماشین یا سایر وسایل نقلیه	۸۰	۲۰		فضایی برای پارک ماشین یا سایر وسایل نقلیه	۸۰	۲۰
	فضایی برای تجمع، و استراحت ساکنان (ایوان، بهار خواب)	۸۲	۱۸		فضایی برای تجمع، و استراحت ساکنان (ایوان، بهار خواب)	۸۲	۱۸
	فضایی برای نگهداری دام و سایر حیوانات	۲۰	۸۰		فضایی برای نگهداری دام و سایر حیوانات	۲۰	۸۰
	سرویس بهداشتی	۶۴	۳۶		سرویس بهداشتی	۶۴	۳۶
	مخازن ذخیره آب یا آب‌انبار	۱۰	۹۰		مخازن ذخیره آب یا آب‌انبار	۱۰	۹۰
اقتصادی	آشپزخانه و یا فضایی به‌منظور شستشو - پخت‌وپز	۱۰	۹۰	اقتصادی	آشپزخانه و یا فضایی به‌منظور شستشو - پخت‌وپز	۱۰	
	تأثیر حیاط در تأمین معیشت خانواده	۲۰	۸۰		تأثیر حیاط در تأمین معیشت خانواده	۲۰	۸۰
	امکان جابه‌جایی فصلی در فضاهای باز و نیمه‌باز	۳۶	۶۴		امکان جابه‌جایی فصلی در فضاهای باز و نیمه‌باز	۳۶	۶۴
	ارتباط آشپزخانه با فضای باز	۲۷	۷۳		ارتباط آشپزخانه با فضای باز	۲۷	۷۳
کالبدی	ارتباط حیاط با فضاهای سکونتی	۲۴	۷۶	اجتماعی و فرهنگی	ارتباط حیاط با فضاهای سکونتی	۲۴	
	ورودی مجزا برای دام و محصولات کشاورزی	۲۲	۷۸		ورودی مجزا برای دام و محصولات کشاورزی	۲۲	۷۸
	امکان توسعه فضای زندگی در بخش فضای باز	۲۳	۷۷		امکان توسعه فضای زندگی در بخش فضای باز	۲۳	۷۷
نوررسانی طبیعی به بخش‌های سکونتی	۴۵	۵۵	نوررسانی طبیعی به بخش‌های سکونتی	۴۵	۵۵		
همه‌انگهی میان استقرار بنا و جهت وزش باد (باد نامطلوب)	۹۸	۲	همه‌انگهی میان استقرار بنا و جهت وزش باد (باد نامطلوب)	۹۸	۲		
محل استقرار حیاط در جهت تهویه طبیعی فضای سکونتی (وزش باد مطلوب)	۵۲	۴۸	محل استقرار حیاط در جهت تهویه طبیعی فضای سکونتی (وزش باد مطلوب)	۵۲	۴۸		
باغچه برای سبزی‌کاری و درخت‌کاری در حیاط خانه	۹۸	۲	باغچه برای سبزی‌کاری و درخت‌کاری در حیاط خانه	۹۸	۲		
گیاهان و درختان بومی در فضای باز (حیاط)	۷۰	۳۰	گیاهان و درختان بومی در فضای باز (حیاط)	۷۰	۳۰		
همه‌انگهی حیاط و فضای ساخته‌شده با بستر و محیط طبیعی	۹۷	۳	همه‌انگهی حیاط و فضای ساخته‌شده با بستر و محیط طبیعی	۹۷	۳		
همه‌انگهی حیاط با شرایط اقلیمی و محیطی	۶	۹۴	همه‌انگهی حیاط با شرایط اقلیمی و محیطی	۶	۹۴		
نقش حیاط در تولید محصولات و معیشت خانواده (تأمین‌کننده بخشی از مایحتاج خانواده)	۲۰	۸۰	نقش حیاط در تولید محصولات و معیشت خانواده (تأمین‌کننده بخشی از مایحتاج خانواده)	۲۰	۸۰		
تأثیر شرایط اقتصادی در ابعاد حیاط و فضاهای باز خانه	۸۰	۲۰	تأثیر شرایط اقتصادی در ابعاد حیاط و فضاهای باز خانه	۸۰	۲۰		
همه‌انگهی مصالح به‌کاررفته در فضاهای باز خانه با اقلیم و بوم	۵۰	۵۰	همه‌انگهی مصالح به‌کاررفته در فضاهای باز خانه با اقلیم و بوم	۵۰	۵۰		
پیش‌ورودی برای ارتباط حیاط و معبر	۲۲	۷۸	پیش‌ورودی برای ارتباط حیاط و معبر	۲۲	۷۸		
فضایی برای تجمع و ارتباط با غریبه‌ها یا همسایگان در حیاط	۴۲	۵۸	فضایی برای تجمع و ارتباط با غریبه‌ها یا همسایگان در حیاط	۴۲	۵۸		
محرمیت فضایی در بخش حیاط خانه روستایی	۹۰	۱۰	محرمیت فضایی در بخش حیاط خانه روستایی	۹۰	۱۰		

۳۶. سرتیپی پور، آسیب‌شناسی معماری روستایی، به سوی سکونتگاه مطلوب، ص ۳۲.

جدول ۲. معرف‌های بررسی اجزای حیاط در مسکن روستایی معاصر، تدوین: نگارندگان.

ت ۴. نمایش تعداد عامل پیشنهادی بر روی نمودار اسکری، تدوین: نگارندگان.
جدول ۳. ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی، تدوین: نگارندگان.

روستایی، طبق نظر پژوهشگران، با در نظر گرفتن عواملی چون زمان و شرایط محدود انجام پژوهش در مناطق روستایی و بررسی خانه‌های دارای سکونت دائمی در روستاهای منتخب، ۰۵/۰ جامعه آماری حجم نمونه تعیین شدند، بر این اساس ۱۰۳ خانه روستایی بررسی شد. از طریق مشاهده و برداشت نمونه‌های منتخب و جمع‌آوری اطلاعات کافی از بخش

عامل‌ها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱	۰٫۵۹۸	۰٫۶۳۱	-۰٫۲۴۵	-۰٫۰۴۶	۰٫۲۵۲	۰٫۲۱۷	۰٫۲۱۰	۰٫۱۹۸	۰٫۰۳۰
۲	-۰٫۴۴۰	۰٫۰۶۶	-۰٫۲۲۱	۰٫۵۹۹	۰٫۴۸۵	۰٫۱۸۱	۰٫۱۰۸	۰٫۲۴۹	۰٫۲۲۹
۳	-۰٫۰۸۱	۰٫۳۷۷	۰٫۷۹۷	۰٫۲۶۵	۰٫۰۳۶	۰٫۲۳۳	۰٫۰۸۷	-۰٫۲۶۰	-۰٫۱۲۵
۴	۰٫۴۱۱	-۰٫۲۸۲	۰٫۳۵۷	-۰٫۱۲۳	۰٫۳۲۲	۰٫۰۵۲	-۰٫۵۷۸	۰٫۱۴۵	۰٫۳۸۴
۵	۰٫۱۲۹	-۰٫۴۸۷	۰٫۰۲۶	۰٫۰۲۸	۰٫۰۶۵	۰٫۶۳۵	۰٫۵۲۲	-۰٫۰۲۸	۰٫۲۵۴
۶	۰٫۴۷۳	-۰٫۱۴۲	-۰٫۰۹۸	۰٫۷۳۳	-۰٫۳۳۸	۰٫۲۳۶	-۰٫۰۵۸	-۰٫۱۸۹	۰٫۰۱۶
۷	۰٫۰۰۵	-۰٫۰۵۰	۰٫۳۴۰	۰٫۰۶۹	-۰٫۱۱۸	-۰٫۳۹۷	۰٫۳۸۳	۰٫۷۳۹	۰٫۱۱۴
۸	۰٫۰۹۳	۰٫۱۷۵	-۰٫۰۴۲	۰٫۰۳۰	-۰٫۰۶۲	۰٫۴۷۵	-۰٫۴۲۰	۰٫۶۱۱	-۰٫۰۵۵
۹	-۰٫۱۵۷	۰٫۳۱۴	-۰٫۰۳۱	-۰٫۰۹۶	-۰٫۲۸۲	۰٫۱۴۹	۰٫۰۶۲	-۰٫۲۴۲	۰٫۱۲۸

فضاهای باز (حیاط) روستایی به دسته‌بندی، توصیف، و تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته می‌شود.

۶. یافته‌های پژوهش

با توجه به اینکه عوامل شناسایی شده (معرف‌های اجزای حیاط) بر طبق چارچوب نظری پژوهش و در سه مسکن روستایی سنتی، بازسازی شده، و دوره معاصر بررسی شده است و تمرکز بر تغییر و تحولات بخش حیاط در خانه‌های معاصر روستایی ملاک اصلی برای تداوم و یا ناپایداری در مسکن روستایی است، بنابراین با طبقه‌بندی مشخصات خانه‌های مورد مطالعه در خصوص دارا بودن یا نبودن هریک از ویژگی‌ها در خانه‌ها، در «جدول ۲» جمع‌بندی شده است.

۲۸ ویژگی مشخص شده در «جدول ۲»، به همراه ۳ مشخصه مربوط به نوع معیشت، متراژ زمین، و مساحت فضای ساخته نشده (حیاط)، به منزله ۳۱ مؤلفه تعیین کننده نقش حیاط در این پژوهش، به کمک آزمون آنالیز عاملی بررسی شدند. از میان ۳۱ مؤلفه مورد آزمون، چنانچه جدول مربوط به ماتریس مؤلفه‌های تحلیل عاملی و نمودار اسکری^{۳۷} نشان می‌دهند، ۹ عامل اساسی با مقادیر ویژه بالای ۵/۰ شناسایی شده است (جدول ۳). نمودار اسکری (نمودار بازویی) ارزش تعیین شده مؤلفه‌های حیاط و عوامل اساسی تعیین کننده در پژوهش را نشان می‌دهند (ت ۴).

با استفاده از چرخش عامل‌ها^{۳۸} اولویت و ترتیب دسته‌بندی عوامل آزموده شده مشخص می‌شود. دو عامل اول هریک شامل ۴ مؤلفه و شش عامل بعدی شامل ۳ مؤلفه قابل قبول هستند. از آنجاکه عامل نهم دارای ۲ مؤلفه است، به کمک آزمون تحلیل عاملی به ادغام این ۲ مؤلفه با یکی از عوامل شناسایی شده پرداخته می‌شود. پس از آزمون و خطای چند عامل، نتیجه آزمون با مؤلفه‌های عامل هفتم به صورت یک عامل اساسی شناسایی شد. در نتیجه مؤلفه هماهنگی میان استقرار بنا

جدول ۴.

هشت عامل شناسایی شده و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نقش حیاط روستایی، تدوین: نگارندگان.

عامل	مؤلفه
شماره ۱: نقش معیشتی و تولیدی	کارکرد اصلی حیاط
	تأثیر حیاط در تأمین معیشت خانواده
	نقش حیاط در تولید محصولات و معیشت خانواده (تأمین‌کننده بخشی از مایحتاج خانواده)
	فضایی برای نگهداری دام و سایر حیوانات
شماره ۲: نقش زیستی و ارتباط فضایی	نوع معیشت
	آشپزخانه و یا فضایی برای شستشو و پخت‌وپز
	ارتباط حیاط با فضاهای سکونتی
	ارتباط آشپزخانه با فضای باز
	هماهنگی حیاط با شرایط اقلیمی و محیطی
	مخازن ذخیره آب یا آب‌انبار
	امکان توسعه فضای زندگی در بخش فضای باز
شماره ۳: نقش کالبدی و ابعاد حیاط	مساحت فضای باز
	متر از زمین
	درصد فضای ساخته‌نشده
شماره ۴: نقش تعاملاتی و سازگاری اجتماعی حیاط	فضایی برای تجمع، و استراحت ساکنان (ایوان، بهار خواب)
	تراس و سایر فضاهای نیمه‌باز در حیاط
	فضایی برای دسته‌بندی و خشک کردن محصولات باغ و ...
شماره ۵: نقش خدماتی و آسایشی حیاط	فضایی برای پارک ماشین یا سایر وسایل نقلیه
	نوررسانی طبیعی به بخش‌های سکونتی
	امکان جابه‌جایی فصلی در فضاهای باز و نیمه‌باز
شماره ۶: نقش زیست‌محیطی و بهداشتی حیاط	گیاهان و درختان بومی در فضای باز (حیاط)
	باغچه برای سبزی‌کاری و درخت‌کاری در حیاط خانه
	سرویس بهداشتی
شماره ۷: نقش پایداری و سازگاری محیطی	تأثیر شرایط اقتصادی در ابعاد حیاط و فضاهای باز خانه
	هماهنگی حیاط و فضای ساخته‌شده با بستر و محیط طبیعی
	هماهنگی مصالح به‌کاررفته در فضاهای باز خانه با اقلیم و بوم
	هماهنگی میان استقرار بنا و جهت وزش باد
شماره ۸: نقش فرهنگی و محرمیت فضایی	پیش‌ورودی برای ارتباط حیاط و معبر
	ورودی مجزا برای دام و محصولات کشاورزی
	فضایی برای تجمع و ارتباط با غریبه‌ها یا همسایگان در حیاط

و تأثیر جهت وزش باد در شکل‌گیری حیاط مسکن روستایی با سه مؤلفه موجود در عامل هفتم در یک گروه قرار می‌گیرد. هر گروه از عوامل اساسی متناسب با نقش و اثربخشی بر حیاط مسکن روستایی با یک شاخصه نام‌گذاری و به شرح «جدول ۴» دسته‌بندی می‌شوند.

به کمک Spss و پس از محاسبه میانگین مقادیر ویژه به‌دست‌آمده از مؤلفه‌های هر عامل شناسایی‌شده، تحت عنوان هشت متغیر مستقل (Y1r، Y2، Y3r، Y4R، Y5، Y6، Y7، Y8) به کمک آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه^{۳۹} به بررسی و تحلیل نقش ۸ متغیر مذکور بر متغیر وابسته پرداخته شد. در این پژوهش خانه‌های روستایی با سه تیپ سنتی، بازسازی‌شده، و معاصر با عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده است. نتایج آزمون‌ها نشان داد که تنها ۶ عامل (Y1r، Y2، Y3r، Y4R، Y5، Y7) ارتباط معناداری با سه گروه خانه‌های روستایی دارند. با توجه به تحلیل صورت‌گرفته برای عامل اول Y1r (نقش معیشتی و تولیدی) و پذیرفته شدن آزمون برابری واریانس‌ها (مقدار احتمال بالای ۰/۰۵) و جدول تحلیل واریانس (sig=0.02) در شرایط معکوس عامل اول (Y1r)، مشخص شد که اختلاف معناداری میان گروه‌های مورد نظر آزمون وجود دارد. بدین شرح که ارتباط معناداری میان گروه خانه‌های بازسازی‌شده و معاصر وجود دارد. خروجی مربوط به پس‌آزمون‌ها نیز همگنی گروه‌های مورد بررسی (سه تیپ خانه روستایی) را مشخص کرده است. ساختمان‌های قدیمی نسبت به خانه‌های بازسازی‌شده و خانه‌های بازسازی‌شده نسبت به خانه‌های در دوره معاصر نمره عامل بالاتری به‌دست آورده‌اند. همچنین گزارش همسانی توکی نشان می‌دهد که رابطه مذکور میان خانه‌ها با عامل شماره یک دارای تعدی (خاصیت تریایی) است (جدول‌های ۵ و ۶).

در عامل دوم (نقش زیستی و ارتباط فضایی) با مشخص شدن آزمون برابری واریانس‌ها (مقدار احتمال بالای ۰/۰۵)

و تحلیل واریانس (sig=0.00) اختلاف معناداری میان گروه خانه‌های قدیمی- معاصر و بازسازی‌شده- معاصر مشاهده می‌شود. نمره عامل در خانه‌های معاصر بیشتر از نمره تعیین شده برای خانه‌های قدیمی و بازسازی‌شده روستایی است و با توجه به تعیین دو دسته برای گروه‌های همگن پس‌آزمون، رابطه عرضه‌شده دارای تعدی نیست (جدول‌های ۷ و ۸). در عامل سوم (نقش کالبدی و ابعاد و اندازه حیاط) نتایج ۷۳۲ نشان می‌دهد که رابطه معناداری میان خانه‌های بازسازی‌شده و معاصر وجود دارد و نمره عامل برای گروه ساختمان‌های بازسازی‌شده رتبه بالاتری نسبت به خانه‌های

دوره معاصر دارند. در «جدول‌های ۹ و ۱۰» آزمون برابری و تحلیل واریانس‌ها نشان داده شده است. معکوس میانگین مقادیر ویژه برای عامل چهارم (۷۴۲) نیز نشان می‌دهد ارتباط معناداری میان ساختمان‌های قدیمی- معاصر و معاصر- بازسازی‌شده وجود دارند و نمره عامل چهارم (نقش اجتماعی و سازگاری اجتماعی حیاط) برای گروه خانه‌های قدیمی نسبت به بازسازی‌شده و خانه‌های بازسازی‌شده نسبت به خانه‌های در دوران معاصر مقدار بیشتری را نشان می‌دهد. همچنین رابطه مذکور دارای تعدی نیست (جدول‌های ۱۱ و ۱۲).

مقایسات چندگانه عامل اول (Multiple Comparisons)						
نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان		
				کران بالا	کران پایین	
قدیمی	بازسازی	۰٫۶۶۳۷۹	۱٫۰۷۸۲۵	۰٫۸۱۲	-۱٫۹۰۱۵	۳٫۲۲۹۱
	معاصر	-۱٫۵۱۹۲۱	۱٫۱۰۱۹۵	۰٫۳۵۶	-۴٫۱۴۰۹	۱٫۱۰۲۵
بازسازی	قدیمی	-۰٫۶۶۳۷۹	۱٫۰۷۸۲۵	۰٫۸۱۲	-۳٫۲۲۹۱	۱٫۹۰۱۵
	معاصر	*-۲٫۱۸۳۰۰	۰٫۸۰۱۳۸	۰٫۰۲۱	-۴٫۰۸۹۶	۰٫۲۷۶۴
معاصر	قدیمی	۱٫۵۱۹۲۱	۱٫۱۰۱۹۵	۰٫۳۵۶	-۱٫۱۰۲۵	۴٫۱۴۰۹
	بازسازی	*۲٫۱۸۳۰۰	۰٫۸۰۱۳۸	۰٫۰۲۱	۰٫۲۷۶۴	۴٫۰۸۹۶

پس‌آزمون‌ها عامل اول (Homogeneous Subsets)		
نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰٫۰۵
		۱
بازسازی	۴۷	-۰٫۷۴۴۹
قدیمی	۱۶	-۰٫۰۸۱۱
معاصر	۴۰	۱٫۴۳۸۱
Sig.		۰٫۰۸۰

مقایسات چندگانه عامل دوم (Multiple Comparisons)						
نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان		
				کران بالا	کران پایین	
قدیمی	بازسازی	-۰٫۳۲۵۴۸	۰٫۳۲۲۶۸	۰٫۵۷۳	-۱٫۰۹۳۲	۰٫۴۴۲۲
	معاصر	*-۲٫۰۷۵۸۱	۰٫۳۲۹۷۷	۰٫۰۰۰	-۲٫۸۶۰۴	-۱٫۲۹۱۳
بازسازی	قدیمی	۰٫۳۲۵۴۸	۰٫۳۲۲۶۸	۰٫۵۷۳	-۰٫۴۴۲۲	۱٫۰۹۳۲
	معاصر	*-۱٫۷۵۰۳۴	۰٫۳۳۹۸۲	۰٫۰۰۰	-۲٫۳۲۰۹	-۱٫۱۷۹۸
معاصر	قدیمی	*۲٫۰۷۵۸۱	۰٫۳۲۹۷۷	۰٫۰۰۰	۱٫۲۹۱۳	۲٫۸۶۰۴
	بازسازی	*۱٫۷۵۰۳۴	۰٫۳۳۹۸۲	۰٫۰۰۰	۱٫۱۷۹۸	۲٫۳۲۰۹

پس‌آزمون‌ها عامل دوم (Homogeneous Subsets)			
نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰٫۰۵	
		۱	۲
قدیمی	۱۶	۱٫۱۹۳۴	
بازسازی	۴۷	۱٫۵۱۸۹	
معاصر	۴۰		۳٫۲۶۹۳
Sig.		۰٫۵۲۶	۱٫۰۰۰

37. Scree Plot
38. Rotated Component Matrix
39. One-way Anova

جدول ۵ و جدول ۶ (بالا). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل اول، تدوین: نگارندگان.

جدول ۷ و جدول ۸ (پایین). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل دوم، تدوین: نگارندگان.

مقدار احتمال بزرگتر از ۰/۰۵ و برابری واریانس موردقبول است. مقدار $\text{sig}=0.047$ در جدول آنالیز واریانس معناداری این عامل را نشان می‌دهد. نتایج آزمون مربوط به مقایسه نوع خانه‌ها و عامل پایداری و آسایش محیطی نشان می‌دهد که ارتباط معنی‌دار میان بناهای قدیمی-معاصر و بازسازی‌شده با معاصر وجود دارد (جدول ۱۵) و این ارتباط با توجه به نتایج پس‌آزمون‌ها بدین شرح است که خانه‌های بازسازی‌شده نسبت به خانه‌های دوران معاصر و همچنین خانه‌های سنتی نسبت به خانه‌های بازسازی‌شده دارای بار عاملی بیشتری هستند و عامل آسایش محیطی در آنها مورد توجه بیشتری قرار گرفته است (جدول ۱۶).

نتایج مورد بررسی برای عامل پنجم (y5) که نقش خدماتی و آسایشی حیات را مشخص می‌کند، دارای مقدار احتمال بزرگتر از ۰/۰۵ است و آزمون برابری واریانس‌ها موردقبول است. بنابراین با توجه به مقدار $\text{sig}=0.016$ در جدول آنالیز واریانس اختلاف معنادار میان گروه‌ها قابل‌شناسایی و بررسی است. نتایج نشان می‌دهد که میان گروه ساختمان‌های معاصر و بازسازی‌شده اختلاف معناداری وجود دارد و نمره عامل پنجم برای گروه خانه‌های معاصر مقدار بیشتری را نسبت به ساختمان‌های بازسازی‌شده نشان می‌دهد (جدول‌های ۱۳ و ۱۴). نتایج برای عامل هفتم (y7) که بیان‌کننده نقش پایداری و سازگاری محیطی حیات در مسکن روستایی است، دارای

مقایسات چندگانه عامل سوم (Multiple Comparisons)						
نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان		
				کران بالا	کران پایین	
قدیمی	بازسازی	-۰/۰۰۰۰۸	۰/۰۰۰۳۵	۰/۹۷۱	-۰/۰۰۰۰۹	۰/۰۰۰۰۸
	معاصر	-۰/۰۰۰۰۷۱	۰/۰۰۰۳۶	۰/۱۲۸	-۰/۰۰۰۱۶	۰/۰۰۰۰۲
بازسازی	قدیمی	۰/۰۰۰۰۸	۰/۰۰۰۳۵	۰/۹۷۱	-۰/۰۰۰۰۸	۰/۰۰۰۰۹
	معاصر	*۰/۰۰۰۰۶۳	۰/۰۰۰۲۶	۰/۰۵۰	-۰/۰۰۰۱۳	۰/۰۰۰۰۰
معاصر	قدیمی	۰/۰۰۰۰۷۱	۰/۰۰۰۳۶	۰/۱۲۸	-۰/۰۰۰۰۲	۰/۰۰۰۱۶
	بازسازی	*۰/۰۰۰۰۶۳	۰/۰۰۰۲۶	۰/۰۵۰	۰/۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱۳

پس آزمون‌ها عامل سوم (Homogeneous Subsets)		
نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰/۰۵
		۱
قدیمی	۱۶	۰/۰۰۱۳
بازسازی	۴۷	۰/۰۰۱۴
معاصر	۴۰	۰/۰۰۲۰
Sig.		۰/۰۸۵

مقایسات چندگانه عامل چهارم (Multiple Comparisons)						
نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان		
				کران بالا	کران پایین	
قدیمی	بازسازی	-۰/۱۲۴۸۳	۰/۲۱۶۶۰	۰/۸۳۳	-۰/۶۴۲۲	۰/۳۹۲۶
	معاصر	*-۰/۰۶۷۲۴۱	۰/۲۱۲۳۳	۰/۰۰۶	-۱/۱۷۹۶	-۰/۱۶۵۲
بازسازی	قدیمی	۰/۱۲۴۸۳	۰/۲۱۶۶۰	۰/۸۳۳	-۰/۳۹۲۶	۰/۶۴۲۲
	معاصر	*-۰/۰۵۴۷۵۸	۰/۱۵۸۹۹	۰/۰۰۳	-۰/۹۲۷۳	-۰/۱۶۷۸
معاصر	قدیمی	*۰/۰۶۷۲۴۱	۰/۲۱۲۳۳	۰/۰۰۶	۰/۱۶۵۲	۱/۱۷۹۶
	بازسازی	*۰/۰۵۴۷۵۸	۰/۱۵۸۹۹	۰/۰۰۳	۰/۱۶۷۸	۰/۹۲۷۳

پس آزمون‌ها عامل چهارم (Homogeneous Subsets)			
نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰/۰۵	
		۱	۲
قدیمی	۱۳	۰/۹۸۷۰	
بازسازی	۳۲	۱/۱۱۱۸	
معاصر	۳۷		۱/۶۵۹۴
Sig.		۰/۸۰۳	۱/۰۰۰

جدول ۹ و جدول ۱۰ (بالا). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل سوم، تدوین: نگارندگان.

جدول ۱۱ و جدول ۱۲ (پایین). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل چهارم، تدوین: نگارندگان.

۷. نتایج تحلیل

دارد و به بیانی دیگر کارکرد اصلی حیاط را از دو وجه زیستی یا معیشتی مشخص می‌کند، در مسکن معاصر روستایی جایگاه چندان نادارد و طبق بررسی انجام شده، این عامل در خانه‌های بازسازی شده به قوت خود باقی است. و در مقابل، نقش زیستی و ارتباط فضایی که ارتباط حیاط با فضای سکونتی و دسترسی بهتر به فضاهایی چون آشپزخانه و سرویس بهداشتی است، در خانه‌های معاصر مورد توجه بیشتری قرار می‌گیرد؛ چنانچه برحسب این موضوع سبک و سیاق خانه‌های روستایی دوره معاصر به طرح خانه‌های شهری شباهت بیشتری دارد. علاوه بر این نقش خدماتی از جمله در نظر گرفتن فضای پارک اتومبیل و البته نوررسانی به فضاهای اصلی همچون اتاق خواب، هال،

با مشخص شدن ارتباط میان متغیرهای پژوهش و میزان معناداری هر عامل با نوع خانه‌های روستایی مورد بررسی در این تحقیق، می‌توان به تحلیل عوامل مؤثر در بخش فضای باز و سیر تحول حیاط در مسکن روستایی پرداخت. نتایج تحلیل نشان می‌دهد اگرچه عوامل تأثیرگذار و وجوه متنوعی همچون کارکردی، کالبدی، زیست‌محیطی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی در شکل‌گیری حیاط و پایداری مسکن روستایی نقش بسزایی دارند، اما برخی از این عوامل از جمله نقش معیشتی و تولیدی حیاط که به رابطه میان شغل و چگونگی تأمین مایحتاج روستاییان از طریق فضای باز محل زندگیشان اختصاص

نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان	
				کران بالا	کران پایین
قدیمی	بازسازی	۰٫۳۹۷۵	۰٫۱۶۹۲۷	۰٫۴۴۲۵	-۰٫۳۶۳۰
	معاصر	-۰٫۳۴۶۸۳	۰٫۱۷۲۹۹	۰٫۶۴۷	-۰٫۷۵۸۴
بازسازی	قدیمی	-۰٫۳۹۷۵	۰٫۱۶۹۲۷	۰٫۳۶۳۰	-۰٫۴۴۲۵
	معاصر	*-۰٫۳۸۶۵۷	۰٫۱۲۵۸۱	۰٫۰۰۸	-۰٫۶۸۵۹
معاصر	قدیمی	۰٫۳۴۶۸۳	۰٫۱۷۲۹۹	۰٫۷۵۸۴	-۰٫۰۶۴۷
	بازسازی	*۰٫۳۸۶۵۷	۰٫۱۲۵۸۱	۰٫۰۰۸	۰٫۰۸۷۳

نوع خانه (I)	تفاوت میانگین (I-J)	Std. Error	.Sig.	۹۵٪ فاصله اطمینان	
				کران بالا	کران پایین
قدیمی	بازسازی	-۰٫۱۳۵۸۶	۰٫۱۷۲۷۹	۰٫۲۷۵۲	-۰٫۵۴۷۰
	معاصر	-۰٫۳۸۹۴۸	۰٫۱۷۶۵۹	۰٫۳۰۷	-۰٫۸۰۹۶
بازسازی	قدیمی	۰٫۱۳۵۸۶	۰٫۱۷۲۷۹	۰٫۴۷۰	-۰٫۲۷۵۲
	معاصر	-۰٫۲۵۳۶۱	۰٫۰۲۸۴۲	۰٫۵۱۹	-۰٫۵۵۹۱
معاصر	قدیمی	۰٫۳۸۹۴۸	۰٫۱۷۶۵۹	۰٫۸۰۹۶	-۰٫۰۳۰۷
	بازسازی	۰٫۲۵۳۶۱	۰٫۰۱۲۸۴	۰٫۱۵۹۱	-۰٫۰۵۱۹

نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰٫۰۵	
		۱	۲
قدیمی	۴۷	۰٫۴۴۳۱	
بازسازی	۱۶	۰٫۴۸۲۹	۰٫۴۸۲۹
معاصر	۴۰		۰٫۸۲۹۷
Sig.		۰٫۹۶۶	۰٫۰۷۶

نوع خانه	N	زیرمجموعه آلفا = ۰٫۰۵	
		۱	۲
قدیمی	۱۶	۰٫۱۵۳۶	
بازسازی	۴۷	۰٫۲۸۹۵	۰٫۲۸۹۵
معاصر	۴۰		۰٫۵۴۳۱
Sig.		۰٫۶۷۶	۰٫۲۶۰

جدول ۱۳ و جدول ۱۴ (بالا). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل پنجم، تدوین: نگارندگان.

جدول ۱۵ و جدول ۱۶ (بالا). نمایش مقایسات چندگانه و زیرمجموعه‌ها برای عامل هفتم، تدوین: نگارندگان.

نقش اجتماعی حیاط در خانه‌های سنتی و بازسازی شده مورد توجه بیشتری است. در «جدول ۱۷» نتایج تحلیل عوامل مؤثر حیاط بر خانه‌های روستایی مشاهده می‌شود.

۸. نتیجه‌گیری

فضای باز در سکونتگاه‌های روستایی محلی برای تأمین و پشتیبانی بسیاری از نیازهای بنیادی و اساسی روستاییان محسوب می‌شود. تأمین توأمان نیازهای مادی (پاسخ به کالبد)، نیازهای روانی (پاسخ به نفس)، و نیازهای روحانی و معنوی (پاسخ به روح) به‌منظور توجه به انسان و خواسته‌هایش، با حضور این بخش از مسکن، تا حد زیادی پاسخ داده می‌شود. حفظ حریم و رعایت سلسله‌مراتب میان درون و برون، و خلوت و امنیت و ایمنی کیفیت‌هایی هستند که باید به آنها پیش از ورود به فضای سکونتی و در محدوده فضای باز و حیاط‌ها، در سکونتگاه‌های روستایی، توجه بیشتری شود. همچنین از وجوه شایان توجه در طراحی مسکن روستایی، به‌منظور تداوم و پایداری زندگی روستاییان، باید به امکان ارتباط با طبیعت و مواهب طبیعی، استفاده از تنظیم‌کننده‌های طبیعی و محیطی در جهت تأمین نیازهای آسایشی، امکان توسعه‌بخشی و استفاده

و آشپزخانه از طریق فضای باز مسکن روستایی در خانه‌های معاصر دارای اهمیت بیشتری است. نقش کالبدی که فضای باز، مترآز زمین و درصد فضای ساخته‌نشده (تناسب میان فضای ساخته‌شده و فضای باز) را شامل می‌شود، در خانه‌های سنتی و بازسازی شده مساحت بیشتری را در بر گرفته است، این عامل مشخص می‌کند خانه‌های روستایی معاصر با کم شدن مساحت زمین و به دنبال آن کاهش مساحت حیاط، به منظور تأمین نیازهای خود با مشکلات بیشتری روبه‌رو خواهند بود. نتایج نشان می‌دهد که عامل پایداری و سازگاری محیطی که هماهنگی محل استقرار حیاط و بنای ساخته‌شده متناسب با جهت وزش باد و یا استفاده از مصالح هماهنگ با اقلیم و تأثیر آن‌ها بر کارکرد حیاط را نشان می‌دهد، در خانه‌های سنتی و بازسازی شده مورد توجه بیشتری بوده است و در خانه‌های معاصر توجه چندانی به محل قرارگیری حیاط و ارتباط آن با محل سکونت و بازشوه‌های خانه نمی‌شود. نقش تعاملات میان همسایگان و سازگاری اجتماعی روستاییان که فضایی چون تراس، ایوان و سایر فضاهای نیمه‌باز برای تجمع ساکنان و همسایگان و یا محلی برای ارتباط با غریبه‌ها در فضای حیاط را مشخص می‌کند، در خانه‌های معاصر کارکرد چندانی ندارد.

شماره	عوامل تأثیرگذار	کارکرد حیاط	تأثیرگذاری بر حیاط خانه‌های روستایی	
			سنتی	بازسازی شده
۱	نقش معیشتی و تولیدی	تأمین معیشت (تولید محصول، نگهداری دام)	*	
۲	نقش زیستی و ارتباط فضایی	ارتباط با فضای سکونت، دسترسی به فضاهای بهداشتی و شستشو	*	
۳	نقش کالبدی و ابعاد حیاط	مساحت حیاط، مترآز زمین، درصد فضای ساخته‌نشده (تناسبات)	*	
۴	نقش تعاملاتی و سازگاری اجتماعی حیاط	تراس، ایوان و فضاهای نیمه‌باز، محل تجمع و ارتباط با غریبه‌ها	*	*
۵	نقش خدماتی و آسایشی حیاط	پارک وسایل نقلیه، نوررسانی به فضاهای اصلی (هال، اتاق‌ها، آشپزخانه)	*	
۶	نقش پایداری و سازگاری محیطی	هماهنگی محل استقرار حیاط با بستر و محیط طبیعی، هماهنگی مصالح به‌کاررفته با اقلیم، هماهنگی استقرار بنا و جهت وزش باد	*	*

جدول ۱۷. نتایج تحلیل عوامل مؤثر حیاط بر خانه‌های روستایی، تدوین: نگارندگان.

از کارکردهای متنوع از فضای حیاط به منظور سرعت‌دهی به برآوردن خواسته‌ها و نیازهای زیستی- معیشتی ساکنان اشاره کرد. در این خصوص، ضمن شناسایی عوامل مؤثر بر نقش حیاط‌ها در سه گروه مسکن روستایی در شهرستان گرمسار به آنالیز عوامل تأثیرگذار بر هر گروه از خانه‌های سنتی بازسازی‌شده و معاصر پرداخته شد. ۹ عامل اساسی در این پژوهش شناسایی شدند که از این میان ۸ شاخصه اصلی مورد تأیید هستند. نقش معیشتی و تولیدی عامل اول، نقش زیستی و ارتباط فضایی عامل دوم، نقش کالبدی و ابعادی فضای باز عامل سوم، نقش تعاملات و سازگاری اجتماعی در حیاط عامل چهارم، نقش خدماتی و آسایشی عامل پنجم، نقش زیست‌محیطی و بهداشتی حیاط عامل ششم، نقش پایداری و سازگاری محیطی و همچنین نقش فرهنگی و محرمیت فضایی به ترتیب عامل هفتم و هشتم مورد نظر هستند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تأثیر عوامل اول، سوم، چهارم، و هفتم در ساختمان‌های قدیمی و بازسازی‌شده نقش مؤثرتری دارند و هرچه بنا به دوره معاصر نزدیک می‌شود، اثربخشی در تأمین نیازهای معیشتی روستاییان

ابعاد و اندازه‌های کالبدی حیاط‌ها و سازگاری اجتماعی در جهت ارتباط با همسایگان و تعاملات داخلی ساکنان رو به کاهش خواهد بود. در مقابل میزان اثرگذاری عواملی چون نقش سکونتی و زیستی حیاط‌ها و خدمات‌رسانی همچون توجه به فضایی برای پارک وسایل نقلیه، توجه به نوررسانی فضاهای سکونتی (که تحت ضوابط و قوانین شهرسازی و مطابق با ضوابط تعیین‌شده از سوی بنیاد مسکن است) مورد توجه بیشتری نسبت به خانه‌های قدیمی روستا قرار گرفته است. بدین جهت لازم است، تا به منظور حفاظت از تداوم و ثبات زندگی روستاییان و پایداری مسکن روستایی، عنایت بیشتری نسبت به عوامل ذکرشده در مسکن سنتی شود و در طراحی خانه‌های جدید به منظور تأمین سایر نیازهای روستاییان، دقت بیشتری صورت گیرد. همچنین با وجود تعدد عوامل تأثیرگذار بر تحول خانه‌های روستایی و تأثیر آن‌ها بر شغل، نوع معیشت، ساختار خانواده، و ... باید در پژوهش‌های آینده به بررسی ارتباط آنها از جمله شغل و نوع استفاده از حیاط برای ساکنان هر سه گروه خانه‌های موردنظر این پژوهش پرداخت.

منابع و مآخذ

- احمدی، فرهاد. «شهر، خانه- حیاط مرکزی (شهر- خانه پایدار شهر، شهر- خانه آیینی)». در صفحه، ش ۴۱ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴)، ص ۹۰-۱۱۳.
- بیتی، حامد. «ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت‌وساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی». در فصلنامه مدیریت شهری، ش ۲۹ (۱۳۹۱)، ص ۱۱۵-۱۲۹.
- پوردیهیمی، شهرام. «فضاهای باز در مجموعه‌های مسکونی». در صفحه، ش ۳۶ (بهار و تابستان ۱۳۸۲)، ص ۳۶-۵۱.
- پورطاهری، مهدی و زینب فضلعلی و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری. «تحلیل فضایی الگوی مسکن پایدار روستایی؛ مطالعه موردی: روستاهای استان مازندران». در برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ش ۹۵ (بهار ۱۳۹۶)، ص ۹۵-۱۳۱.
- پیوسته‌گر، یعقوب و علی‌اکبر حیدری و مریم کیایی. «ارزیابی نقش حیاط در ارتقای راندمان عملکردی خانه». در صفحه، ش ۷۳ (تابستان ۱۳۹۵)، ص ۳۹-۶۰.
- تقی‌زاده، محمد. «توسعه پایدار شهر و مسکن»، در نشریه مسکن و انقلاب، ش ۹۵ و ۹۶ (۱۳۸۰).
- حبیب، فرح. تحلیل شکل شهر، معنا و معیار. پایان‌نامه دکتری معماری. دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.
- دیواندری، جواد. بررسی قابلیت‌های کاربرد فناوری بومی در مسکن روستایی. پایان‌نامه دکتری معماری، دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، ۱۳۹۲.
- ذوالفقارزاده، حسن. «اصول و مبانی حیاط در فرهنگ معماری ایرانی». در هفتمین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار و عمران شهری، اصفهان، ۱۳۹۶.

سلیمانی، ندا و مریم عامری، احمد اصغریان جدی. «ارزیابی عوامل مؤثر بر کیفیت فضای باز جمعی در سکونتگاه‌های روستایی؛ مطالعه موردی: روستای عباس‌آباد شهرستان شاهرود». در مسکن و محیط روستا، ش ۱۶۴ (۱۳۹۶)، ص ۴۱-۵۴.

شوئنونر، نوربرت. مسکن، حومه و شهر. ترجمه شهرام پوردیهیمی، تهران: روزنه، ۱۳۸۰.

شیخ‌طاهری، حامد و اکبر زرگر و محسن سرتیپی‌پور و سیدحسن میری. «طراحی و شکل‌گیری خانه روستایی به روایت معماران قدیمی؛ مطالعه موردی: روستاهای شهرستان گرمسار». در فصلنامه مسکن و محیط، ش ۱۵۸ (۱۳۹۴)، ص ۳-۲۰.

شیخ‌طاهری، حامد. طراحی خانه روستایی. پایان‌نامه دکتری معماری، دانشگاه شهیدبهشتی، تهران، ۱۳۹۷.

گرکانی، امیرحسین و حسن خدابخش. راهنمای طراحی فضاهای معیشتی در مسکن روستایی. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵.

لنگ، جان. آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط). ترجمه علیرضا عینی‌فر، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.

محمدی، سعدی و مصطفی طالشی و شاه‌بختی رستمی. «سنجش عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در منطقه کوهستانی و پایکوهی زاگرس؛ مطالعه موردی: روستاهای شهرستان‌های مریوان و سروآباد». در مسکن و محیط روستا، ش ۱۶۳ (۱۳۹۵)، ص ۹۱-۱۰۴.

معماریان، غلامحسین. آشنایی با معماری مسکونی ایرانی (گونه‌شناسی درون‌گرا). تهران: سروش دانش، ۱۳۸۷.

Jha, A.K., et al. *Safer Homes, Stronger Communities, A Handbook for Reconstruction after Natural Disasters.*

رآپاپورت، ایموس. انسان‌شناسی مسکن. ترجمه خسرو افضلیان. مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸.

رومیانی، احمد و حمدالله سجاسی قیداری و خیرالنسا منصور. «تحلیل ساختاری- کارکردی مسکن روستایی با رویکرد توسعه پایدار؛ مطالعه موردی: دهستان رومشگان شرقی، شهرستان کوهدشت». در فصلنامه مسکن و محیط روستا، ش ۱۶۲ (تابستان ۱۳۹۷)، ص ۵۵-۷۰.

زرگر، اکبر و توحید حاتمی خانقاهی. «وجه مؤثر بر طراحی مسکن روستایی». در فصلنامه مسکن و محیط روستا، ش ۱۴۸ (زمستان ۱۳۹۳)، ص ۴۵-۶۲.

سرتیپی‌پور، محسن. «بررسی تحلیلی مسکن روستایی در ایران». در صفحه، ش ۴۹ (پاییز و زمستان ۱۳۸۸)، ص ۴۷-۶۰.

_____. «رویکرد محلی‌گرایی در معماری روستاهای ایران». در فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ش ۲ (زمستان ۱۳۹۱)، ص ۱۲۹-۱۴۶.

_____. آسیب‌شناسی معماری روستایی، به سوی سکونتگاه مطلوب، تهران: انتشارات شهیدی، ۱۳۸۸.

سعیدی، عباس و منیژه احمدی. «شهرگی و دگردیسی ساختاری- کارکردی خانه‌های روستایی، مطالعه موردی: روستاهای پیرامون زنجان». در فصلنامه جغرافیا، ش ۳۱ (۱۳۹۰)، ص ۷-۳۲.

سعیدی، عباس و بهرام ایمانی. «نقش عوامل و نیروهای درونی و بیرونی در روند دگردیسی کالبدی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اردبیل». در فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، سال دوازدهم، ش ۴۰ (۱۳۹۳)، ص ۱۷-۲۸.

Washington, DC: The world bank, 2010.